

GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSBAN NEVELKEDŐ
FIATALOK NÉHÁNY JELLEMZŐJE AZ ISKOLÁVAL ÉS
A KORTÁRS KAPCSOLATOKKAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN

TARTALOM

Bevezetés.....	3
1. A hazai gyermekvédelem általános jellemzői.....	4
1.1. A gyermekvédelmi rendszer felépítése	4
1.2. A gyermekvédelmi szakellátásban részesülők általános jellemzői	6
2. Családjukból kiemelt gyermekek és fiatalok problémái	7
2.1. Általános pszichológiai kérdések	7
2.2. Tanulással összefüggő problémák.....	9
3. A vizsgálat kérdései és hipotézisei.....	14
4. Módszerek	15
4.1. Az adatfelvétel módszerei és a mérőeszköz felépítése.....	15
4.2. A minta jellemzői	16
4.3. Az adatelemzés módszerei	18
5. Eredmények.....	20
5.1. A gyermekvédelmi szakellátás intézménytípusai közötti különbségek	20
5.2. Elsajátítási motiváció	22
5.3. Iskolai közösség, kortársbántalmazás és kortárs kapcsolatok	24
6. Összegzés	28
Irodalom	30

Bevezetés

A gyermekvédelemben felnövekvő gyermekeknek és fiataloknak számos problémával kell megküzdeniük, így kiemelkedően fontos a tanulmányi teljesítményük segítése, iskolai problémáik megoldása, hiszen sikeresen befejezett tanulmányok, egy-egy jól megválasztott szakma nélkül rendkívül nehéz eredményesen beilleszkedniük a társadalomba. Számukra a megfelelően működő oktatási rendszer és gyermekvédelmi ellátás nyújthat olyan segítséget, amely egyrészt megpróbálja kompenzálni a családi háttér hiányát, másrészt segíti társadalmi integrációjukat. A problémák azonosítása kapcsán sok tekintetben konszenzus tapasztalható, azonban a lehetséges okok, illetve megoldások tekintetében már árnyaltabb a kép. Emellett rendkívül kevés adattal rendelkezünk e tanulói körről. Olyan empirikus vizsgálatra, amelyben a gyermekvédelemben nevelkedők tanulással összefüggő jellemzőiről és a kortársakkal való kapcsolatairól gyűjtött adatokat összevetik országosan reprezentatív eredményekkel eddig alig került sor (kivétel: *Gyarmati*, 2011), így azt sem tudjuk, hogy milyen lényeges eltérések léteznek a gyermekvédelemben és a családban nevelkedő tanulók között. Ennek hiányában e tanulói kört célzó adekvát beavatkozások szervezése is kérdéses.

Vizsgálatom célja, hogy feltárjam a gyermekvédelemben nevelkedő gyermekek és fiatalok néhány olyan jellemzőjét az iskolával, kortárskapcsolataikkal összefüggésben, amelyek vélhetően hátráltatják iskolai sikerességüket. A vizsgálatom során gyűjtött adatok egy részét összehasonlítom a hasonló területen, országos reprezentatív mintán végzett kutatások eredményeivel, így kimutathatóvá válhatnak, hogy a felmért területeken, milyen mértékű eltérések tapasztalhatóak a gyermekvédelmi szakellátásban és a családban nevelkedők között.

Dolgozatomat a hazai gyermekvédelem rendszerének általános bemutatásával kezdem, majd a gyermekvédelmi rendszer felépítését és a gyermekvédelmi szakellátásban részesülők általános jellemzőit ismertetem. Ezt követően áttekintem az érintettek leggyakoribb problémáit a hazai szakirodalom alapján. A dolgozat második részében a kutatási módszerek bemutatását követően ismertetem az általam kapott eredményeket és azok diszkusszióját.

1. A hazai gyermekvédelem általános jellemzői

Ebben a fejezetben a gyermekvédelmi rendszer felépítését mutatom be a hatályos jogszabályok alapján, majd a gyermekvédelemben nevelkedők általános statisztikai jellemzőit ismertetem a Központi Statisztikai hivatal adataira támaszkodva. A rendszer és a statisztikai jellemzők ismerete szükséges az elméleti háttérben összegyűjtött információk, valamint a kutatás eredményeinek értelmezéséhez.

1.1. A gyermekvédelmi rendszer felépítése

E pontban a hazai gyermekvédelem intézményrendszerét mutatom be, amely két fő területre bontható. Az egyik terület a gyermekvédelmi alapellátás, amely esetében a prevención van a hangsúly, illetve a gyermek veszélyeztetettségét próbálják megszüntetni, miközben a gyermek saját családjában nevelkedik. A másik terület a gyermekvédelmi szakellátás, ide kerül a gyermek, ha veszélyeztetettségét nem sikerült megszüntetni, és emiatt kiemelik a családjából (Veczkó, 2007). Vizsgálatomat az utóbbi területen végeztem, ezért ezt mutatom be részletesen, a gyermekvédelmi törvényre támaszkodva. A szakellátás intézményei közé tartozik a gyermekotthon, a lakásotthon és a nevelőszülői elhelyezés.

A gyermekotthon a gyermekvédelmi törvény szövege szerint *„otthont nyújtó ellátást biztosít az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti és a tartós nevelésbe vett gyermek számára”* (1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról, továbbiakban: Gyvt.). *„A lakásotthon olyan gyermekotthon, ahol önálló lakásban vagy családi házban történik a gondozott gyermek, fiatal felnőtt elhelyezése. A lakásotthonban legfeljebb 12 gondozott gyermek, fiatal felnőtt helyezhető el”*(Gyvt.). A nevelőszülői elhelyezés esetében a nevelőszülő saját háztartásában nyújt teljes körű ellátást, saját gyermekei mellett, az ideiglenes hatállyal elhelyezett, az átmeneti vagy a tartós nevelésbe vett legfeljebb négy gyermeknek. Ennek a gondozási formának egyik altípusához tartozik a hivatásos nevelőszülő, aki legalább három, legfeljebb hét gyermekről, illetve fiatal felnőtttről gondoskodik, teljes állásban. A 15/1998. (IV. 30.) NM rendeletben szabályozzák a gyermekotthonok feladatait, működésének szabályait, akárcsak a többi gyermekvédelmi intézményét. A rendelet 109. §-a megfogalmazásában *„a gyermekotthon megszakítás nélküli munkarend szerint működő, bentlakásos gyermekintézmény, amely egyfelől a gondozott gyermek számára alaptevékenységként biztosítja az otthont nyújtó ellátást a gyámhivatal által jóváhagyott egyéni elhelyezési terv és az általa készített egyéni gondozási-nevelési terv*

szerint, másfelől a fiatal felnőtt számára utógondozói ellátást biztosít, szükség esetén külső férőhelyeket működtet”.

A gyermekotthonokban és lakásotthonokban jellemzően olyan gyermekeket, fiatalokat helyeznek el, akiket az úgynevezett átmeneti nevelésbe vettek. Ezt az intézkedést a jogszabály (Gyvt.) a következőképp határozza meg: *„a gyámhivatal a gyermeket átmeneti nevelésbe veszi, ha a gyermek fejlődését a családi környezete veszélyezteti, és veszélyeztetettségét az alapellátás keretében biztosított szolgáltatásokkal, valamint a védelembé vétellel nem lehetett megszüntetni, illetve attól eredmény nem várható, továbbá, ha a gyermek megfelelő gondozása a családján belül nem biztosítható. Az átmeneti nevelésbe vétellel egyidejűleg a gyámhivatal a gyermeket nevelőszülőnél vagy - ha ez nem lehetséges - gyermekotthonban, illetve fogyatékos vagy pszichiátriai betegek otthonában helyezi el és gyámot (hivatásos gyámot) rendel”* (Gyvt.). Az átmeneti nevelteken kívül gyakori közöttük az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermek, amire akkor kerül sor, ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését családi környezete vagy önmaga súlyosan veszélyezteti, és emiatt azonnali elhelyezése szükséges. Az előbbi kettő típusba soroltak mellett előfordulhat tartós nevelésbe vett fiatal is, aki bár elvileg örökbe adható, az örökbeadásra viszont 18 éves koráig nem kerül sor. Mint azt a jogszabály is kiemeli, vannak fiatalok, akiket nem lehet nevelőszülőnél elhelyezni, ők jellemzően az ideiglenes hatállyal elhelyezettek, illetve többnyire magatartási problémákkal küszködnek, vagy valamilyen speciális ellátásra szorulnak (Gyvt.). A gyermekek számára kedvezőbb nevelőszülői elhelyezéshez nagyobb valószínűséggel jutnak azok a gyermekek, akik értelmileg nincsenek lemaradva kortársaiktól, viszont, akik enyhe vagy súlyos mértékben fogyatékosnak minősülnek, inkább gyermekotthonban élnek (Neményi és Messing, 2007). Súlyos értelmi fogyatékoság esetében a gyermekek célzottan speciális gyermekotthonba kerülnek, azonban enyhe és közép-súlyos értelmi fogyatékoság esetében az elhelyezésnél nem az értelmi szint, hanem a testvérek száma a döntő. Hagyományos nevelőszülőnél nincs lehetőség 4-5 testvér együttes elhelyezésére, míg a gyermekotthonokban van. A gyermekvédelemnek pedig egyik alapelve, hogy a testvéreket lehetőleg ne szakítsák el egymástól (Herczog, 2001). Viszont jellemző, hogy akiknek a mentális fejlődése megfelelő, alacsony életkorúak és problémamentesek, nagyobb eséllyel kerülnek nevelőszülőkhöz (Neményi és Messing, 2007).

A gyermek családjából történő kiemelésére, az alapellátás keretében meg nem szüntethető veszélyeztetettsége esetén kerül sor. A veszélyeztetettséget a gyermekvédelmi törvény így definiálja: *„Olyan – a gyermek vagy más személy által tanúsított – magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amely a gyermek testi, értelmi,*

érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza.” (Gyvt.). A Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesületének (MOGYESZ) fogalomtára megfogalmazásában az a gyermek tekinthető veszélyeztetettnek, aki „családjában vagy környezetében, ismétlődő vagy tartós fizikai, lelki bántalmazásnak, szexuális zaklatásnak, erőszaknak, elhanyagolásnak van kitéve és/vagy fejlődésében családja, közvetlen környezete károsan befolyásolja. Testi vagy pszichés fejlődését ártalmas környezeti hatások, rossz interperszonális kapcsolatok akadályozzák, károsítják. A veszélyeztetettség nem akut helyzet, hanem folyamat” (MOGYESZ, 2011).

1.2. A gyermekvédelmi szakellátásban részesülők általános jellemzői

Hazánkban jelenleg több mint 21 ezer gyermek és fiatal él gyermekvédelmi szakellátásban, közülük 8 ezer gyermekotthonokban, lakásotthonokban, 12-13 ezren pedig nevelőszülőknél élnek. A 18 év alatti, családjukból kiemelt fiatalok száma meghaladja a 18 ezer főt (KSH, 2012). Bár a gyermekvédelemben élők létszáma évek óta stagnál, a teljes populációhoz viszonyított arányuk évről évre növekszik (1. táblázat).

Az utóbbi 20-25 évben a gyermekotthoni nevelést fokozatosan visszaszorította a nevelőszülői elhelyezés, amely esetében sokkal inkább családi keretek biztosíthatóak a gyermek számára. Az erre való törekvést az 1997-es gyermekvédelmi törvényben fektették le. Papházi és Szikulai (2008) statisztikai adatokból megállapítja, hogy ez az átalakulás meglehetősen lassan megy csak végbe, 1998-tól kezdett csökkenni a gyermekotthoni elhelyezések száma, majd 2002-től fordult meg az arány a nevelőszülői elhelyezés javára.

1. táblázat. A gyermekvédelmi szakellátásban élő 18 év alatti gyermekek aránya a teljes populációhoz viszonyítva Magyarországon, 2002-2011.(KSH, 2012)

<i>Év</i>	<i>Teljes populáció (fő)</i>	<i>Gyermekvédelmi szakellátás (fő)</i>	<i>Arány (%)</i>
2002	2 051 366	17 813	0,87
2003	2 021 191	17 844	0,88
2004	1 983 606	17 568	0,89
2005	1 950 417	17 456	0,90
2006	1 925 865	17 145	0,89
2007	1 904 098	17 145	0,90
2008	1 880 849	17 532	0,93
2009	1 854 128	17 562	0,95
2010	1 826 741	17 792	0,97
2011	1 797 955	18 287	1,02

2. Családjukból kiemelt gyermekek és fiatalok problémái

Az alábbiakban a gyermekvédelmi szakellátásba kerülőkkel kapcsolatos általános pszichológiai kérdések után a tanulással kapcsolatos problémákat ismertetem két alfejezetben. Ez a szakirodalmi áttekintés nyújt kiindulási pontot a vizsgálat elvégzéséhez.

2.1. Általános pszichológiai kérdések

Ebben a pontban a gyermekvédelemben nevelkedő fiatalokra általánosan jellemző, főként pszichológiai problémákat veszem végig a szakirodalom alapján. Ezek a problémák közvetve, vagy közvetlenül befolyásolják tanulmányaikat, iskolai teljesítményüket, viselkedésüket.

Herczog Mária (2007a) szerint a gyermekvédelmi szakellátásba kerülő gyermekek és fiatalok egy része indokolatlanul kerül be, és aztán sokáig marad, továbbá elhelyezésük nem szükségleteiktől, hanem az éppen rendelkezésre álló férőhelyektől függ. Gondozásuk alatt a szakemberek és intézmények részéről nincs megfelelő törekvés és lehetőség arra, hogy korrigálják a korábban bekövetkezett károkat, sem arra hogy a gyermek érzelmi, fizikai, értelmi szükségleteinek megfelelő gondozást, nevelést nyújtsanak számukra. A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő gyermekek a hazai vizsgálatok szerint valóban komoly lemaradást halmoznak fel többségi társaikhoz képest már a családjukból történő kiemelésük előtt (*Kálmánchey*, 2008). Mint arra korábban, a veszélyeztetett gyermek fogalmának definiálásakor kitértem, veszélyeztetettségüknek több forrása lehet, amelyeket általában két kategóriába sorolnak: bántalmazás és elhanyagolás. E problémák általában a szülők alacsony szocioökonómiai háttérével összefonódva befolyásolják a gyermekek, fiatalok fejlődését.

Statisztikai adatok alapján már vizsgálták a gyermekbántalmazás kockázati tényezőit (*Herczog*, 2007b), amiből kiderült, hogy a szegénység, a rossz szocioökonómiai háttér erősen összefügg a bántalmazással, valamint a gyermekbántalmazás gyakrabban fordul elő elvált szülőknél, a drog- és alkoholfüggőség pedig tovább növeli a családon belüli erőszak előfordulásának esélyét. A bántalmazást elszenvedők jelentős része maga is bántalmazóvá válik, ha nincs olyan tényező (például szerető személy, terápia), ami kompenzálja az átélt megrázkódtatásokat. Mindemellett a durva bánásmód, a megalázás bizonyítottan összefügg a későbbi agresszív viselkedéssel. A bántalmazásnak azonban nem csak a fizikai erőszak minősülhet, a verbális agresszió is ide tartozik. Továbbá a gyermekek nem csak családjukban lehetnek kitéve bántalmazásnak. Az iskolai erőszak terjedésére napjainkban a média hatására komolyabb figyelem jut. Egyre gyakrabban hallhatunk kortársak közötti agresszivitásról, de egy-egy gyermek kirekesztése is gyakori, sőt elfogadott formája az iskolai erőszaknak

(Herczog, 2007b). A családjukból kiemelt, sokszor magatartásproblémákkal is küzdő, gyermekeknél gyakori, hogy kortársaik, sőt a pedagógusok is kirekesztik (Rácz, 2006).

A bántalmazáson kívül az elhanyagolás az a probléma, aminek hatásaival meg kell küzdeniük a gyermekvédelmi szakembereknek. A gyermek fizikai elhanyagoltságából fakadó hátrányait, amennyiben nem szenvedett maradandó egészségkárosodást, viszonylag gyorsan orvosolni tudja a gyermekvédelmi rendszer, azonban az elhanyagolásnak más, a gyermek fejlődésére és további életére kiható formái is léteznek. A családokban jelentkező veszélyeztetettségek között az értelmi téren jelentkező elhanyagolásról *Kálmánchey Márta* (2001) ír, aki szerint az a környezet, amiből a gyermek származik, gyakran ingerszegény. Nem beszélgetnek a gyermekkel, nem is mesélnek neki, nincsenek játékaik, nem ismeri a papírt és ceruzát. Ezek a körülmények az értelmi fejlődés területén lemaradást okozhatnak a családban nevelkedő tanulókhoz képest, így késni fog a beszédfejlődés, egyes készségek, részképességek is lassabban fejlődnek. Bizonyos esetekben előfordulhat, hogy olyan fokú a fejlődési lemaradás, aminél már az értelmi fogyatékoság kérdése is felmerül, persze gyakran ez nem jelent valódi fogyatékoságot, csak úgynevezett áldeabilitást. *Kálmánchey* megjegyzi azt is, hogy egyes pszichés funkciók fejlődése meghatározott időszakokhoz kötődik, és ha akkor nem érik a gyermeket olyan hatások, amelyek elősegítik annak fejlődését, később a pótlás sokkal problémásabb, ha nem lehetetlen. Ugyanakkor a szakellátásba való bekerülés sem jelent feltétlenül megoldást, hiszen hospitalizációt eredményezhet, ami egyfajta, a hosszas intézményi elhelyezés következtében kialakuló, testi, értelmi, érzelmi és magatartásbeli eltérésekkel járó károsodás. Bármilyen támogató is az intézeti környezet, ha nincs állandó szülőszerű személy a gyermekekkel, hosszú idő elteltével erősödnek a hospitalizációs tünetek (*Kálmánchey*, 2001).

Egy további negatív tényező, amely a gyermekek szocialitásával van összefüggésben, a környezetváltozás, és a korábbi kapcsolatok megszakadása miatt jelentkezik. Sokszor emiatt a gyermekvédelembe kerülést a gyermekek traumaként élik meg (*Kálmánchey*, 2001; 2008). Amikor egy gyermeket kiemelik családjából teljesen új környezetbe kerül, tanulóként legtöbbször új iskolába, új osztályközösségbe, sokszor másik városba is, vagyis az addig meglévő teljes kötődési hálóját sérül. Egy 2004-ben lakásotthonokban készített felmérés adatai alapján (*Zsámbéki*, 2004) a bekerülők többsége elvesztette korábbi barátait, fontosabb kapcsolatainak nagy részét, főként, ha másik településre kerültek. Ennél fogva baráti körük jellemzően gyermekotthoni társaikból áll.

2.2. Tanulással összefüggő problémák

Az átélt traumák, a fejlődést nem kellőképpen segítő környezet, a nem megfelelő szocializáció a gyermekek képességeinek fejlődését tehát negatívan befolyásolják. Mint azt többen is megjegyzik (*Kálmánchey*, 2001, 2008; *Veczkó*, 2007), a gyermekvédelmi szakellátásba kerülők körében gyakoribb a tanulási nehézségek, részképtesség-zavarok előfordulása. *Bereczkiné* (2003) iskolakezdés előtt álló óvodás, valamint alsó tagozatos, gyermekvédelemben nevelkedő gyermekek diszlexiás érintettségét feltérképező vizsgálatával rámutat erre a problémára, hangsúlyozza, hogy számos beszédhibás gyermeket találunk az állami gondozottak között, ennek okai közt az elhanyagolást, későbbi beszédkezdést, elégtelen beszédpéldát említi meg.

Rácz Andrea (2006) kvalitatív kutatásában számos további gyermekvédelmi problémára rávilágít. Az általa felvett interjúkból kivehető, hogy gyermekotthonban nevelkedő fiataloknak jellemzően alacsony az iskolai végzettsége, iskolai sikertelenségük mértéke jelentős, a gyermekotthonra és lakásotthonra hárul a tanulási hátrányok csökkentése, kompenzálása, az iskolai sikerek biztosítása, azonban erre az intézményeknek nem mindig van kapacitása. *Herczog Mária* (1997) arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyermekekkel a legtöbb időt töltő gyermekfelügyelők iskolai végzettsége jellemzően alacsony, így korlátozva van azok száma, akikhez a gyermek tanulmányaival kapcsolatban fordulhat. A családból kiemelt fiatalok számára további probléma, hogy a problémás gyermekekről gyakran lemond az iskola (*Rácz*, 2006).

Neményi Mária és Messing Vera (2007) a szakellátásban élő gyermekek esélyegyenlőségével foglalkozó kutatásuk során 1866 olyan gyermekről töltettek ki kérdőívet a nevelőkkel, akik legfeljebb két éve kerültek állami gondozásba. Azt vizsgálták, hogy milyen módon befolyásolja a gondozásba kerülés az iskolai pályafutást, további esélyeket. Az általuk felvázolt egyik gond az, hogy bár a gyermekekről részletes és korszerű dokumentációt kell vezetni, azonban ez számos esetben hiányos. Gyakran magával a gondozottal foglalkozó szakember sem tudja, hogy a gyermek milyen iskolákba járt korábban, kapott-e valamilyen speciális fejlesztést, mi volt a szakemberek véleménye a gyermekről egy, kettő, öt éve, vagy akár csak azt, hogy a szülők milyen körülmények között élnek. Emiatt nyilvánvalóan a problémák kezelése is nehezebb. Megkérdezték a nevelők véleményét arról is, hogy a rájuk bízott gyermekek értelmi fejlettsége szerintük mennyire felel meg az életkoruknak. Eredményeik szerint minél idősebb korcsoportról van szó, annál nagyobb a lemaradók aránya az intézménybe kistelepülésekről érkezetteknél a fővárosi, nagyvárosi gyermekekhez képest.

Bár az adatok nem tekinthetők megbízhatónak, mégis érdemes felfigyelni arra, hogy a nevelők szerint több mint egy negyedük le van maradva a korosztályához képest. Ugyanakkor mindössze 18%-uk részesül valamiféle speciális fejlesztésben. A lemaradók közül csak kevesen kapnak segítséget abban, hogy utolérjék kortársaikat. Bár a korai fejlesztés fontos lenne, azonban épp a legkisebbek részesülnek legkevésbé speciális fejlesztésben, a csecsemők korcsoportjában a fejlesztésre szorulóknak 80%-a nem kap semmifajta speciális segítséget. A serdülőknél a rászorulóknak kétharmadát nem fejlesztik. A szerzők feltételezték, hogy a családi háttér, illetve a gondozásba vétel mögött álló okok összefüggenek a gyermek értelmi fejlődésével. Ezt vizsgálatuk eredményeivel is alátámasztották, mely szerint annál nagyobb valószínűséggel találkozunk alacsonyabb értelmi szintet mutató gyermekekkel, minél nagyobb létszámú családokból érkeznek. Az értelmileg lemaradt gyermekek közül 40-45% hétnél több fős háztartásból érkezett. Neményi és Messing szerint a gyermekek értelmi fejlődésének akadályozottsága azonban nemcsak az iskolai pályafutást, hanem érzékelhetően a gyermek elhelyezését is befolyásolja.

Az előbbieken felvázolt tanulmányokból kitűnik, hogy számos olyan tényező akad, amely hátráltatja a tanulmányi előmenetelét a családjukból kiemelt gyermekeknek. Ennek függvényében érdemes megnézni, hogy mekkora pontosan a lemaradás bizonyos készségek, és a tanulmányi eredmények tekintetében. *Gyarmati Andrea* (2011) a 2008-as országos kompetenciamérés eredményeinek másodelemzését elvégezve, a családban és a gyermekvédelmi rendszerben élő 8. és 10. évfolyamos tanulók tanulmányi kompetenciákban megjelenő különbségeket hasonlította össze. Megvizsgálta, milyen tanulmányi eredményben megmutatkozó különbségeket okoz a gyermekvédelemben nevelkedés a családban éléshez képest. A felmérés azt mutatja, hogy a matematika és a szövegértés területén elért pontszámok különbségei erősen függenek a családi környezettől is. Az elemzés alapján a saját családjukban nevelkedők 500 pont körüli átlagot értek el, miközben a családjukból kiemelt tanulók 70-80 ponttal kevesebbet, ami szignifikáns eltérés. Azt is megállapította, hogy a gyermekotthonokban élők közül minden évfolyamon szignifikánsan többen ismételnék évet, valamint az előző évi tanulmányi átlag tekintetében is rosszabb az eredményük. A saját családdal élők előző tanév végi tanulmányi átlaga 3,96, a nevelőszülőkkel élőkénél ez 3,47, a gyermekotthonban élőkénél 3,15. Az iskolai teljesítményt befolyásoló családi háttértényezők közül kivehető, hogy az állami gondozásban nevelkedettek jellemzően rosszabb társadalmi státuszú családból jönnek, a gyermekek szülei között több az alacsony iskolai végzettségű. Gyarmati vizsgálatából is kiderült, hogy jelentős eltérés van a jövőre vonatkozó tanulmányi

terveket tekintve a két csoport között. A gyermekotthonban élők esetében többségük csak középfokú végzettséget tervez (Gyarmati, 2011).

Nem csupán terveik, esélyeik tekintetében sem jobb a helyzet. *Hodosán és Nyitrai* (2010) empirikus vizsgálata alapján 8,5%-uk már az általános iskola befejezése után kimarad a tanulásból, kétharmaduk szakiskolában, 17,5%-uk szakközépiskolában tanul tovább. Eközben többségi társaiknak csupán negyede tanul szakiskolában, szakközépiskolába pedig 41% jár. Miközben országosan a fiatalok közel 35%-a gimnáziumba jár, ez az arány a szakellátásban mindössze 7,5%. Ezekből az arányokból az is következik, hogy mivel kevesebb, mint felük szerez érettségit, a szakellátásban nevelkedők közül felsőoktatásba bekerülők aránya is jóval alacsonyabb. Tehát jóval rosszabb továbbtanulási eséllyel rendelkeznek a szakellátásban élők, mint a többségi kortársaik.

Szikulai (2003) gyermekvédelemben nevelkedőkről az iskolázottsági probléma kapcsán két tényezőt említ. Az egyik, hogy jellemzően nem fejezik be az elkezdett iskolát, esetleg másik iskolát kezdenek egy korábbi elhibázott iskolaválasztás miatt. A másik, hogy rendszerint olyan későn mennek középiskolába, hogy nem tudják tanulmányaikat nagykorúságukig befejezni. Ha a gyermekvédelmi rendszeren belüli különbségeket nézzük ezen a területen, az derül ki, hogy a nevelőszülőknél élő gyermekek nagyobb számban vesznek részt érettségit adó középfokú képzésben, és a rendelkezésre álló adatok szerint a gyermekotthonokban élők közül többen fejezik be sikeresen a tanulmányaikat (*Hodosán és Nyitrai*, 2010). Mindez magával von egy másik hátrányt is, hiszen a képzettséggel nem rendelkező fiatal felnőttek a munkanélküliségtől leginkább veszélyeztetett csoportba tartoznak (*Cseres*, 2005; *Szikulai*, 2003).

Nem kérdéses, hogy ezek a fiatalok biztos családi háttérrel nélkülözve, hátrányos helyzetből kezdik meg felnőtt életüket. Becslések szerint csupán 5%-uk folytat egyetemi, vagy főiskolai tanulmányokat (*Rácz*, 2009b), miközben az *KSH* (2011) adatai szerint a magyar fiatalok egyharmada (32,8%) szerez diplomát. *Rácz Andrea* (2009a) egy kvalitatív vizsgálatában az utógondozói ellátásról kérdezett meg nagykorú fiatalokat, elsősorban a tanulmányi lehetőségeik miatt tartják fontosnak, hogy nagykorúvá válásuk után utógondozói ellátásban részesülhessenek. A tanulmányokat folytató interjúalanyok esetében látható, hogy a gyermekvédelmi szakemberek hangsúlyt fektetnek a tanulmányok folytatására, és alapvetően a szakma és az érettségi megszerzését támogatják. A társaik közül kiemelkedő eredményekkel rendelkezőknél segítik a felsőoktatási részvételt.

Szikulai István (2003) számol be a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról, melyet a Nemzeti Család- és

Szociálpolitikai Intézet végzett. 1997-től, a gyermekvédelmi törvény megalkotásától kezdve könnyebben utánkövethetők azok a fiatalok, akik utógondozói ellátásban részesülnek. A vizsgálat eredeti célja az volt, hogy megállapítsa, nagykorúvá válásuk után még mennyi időt szükséges eltölteniük intézményes keretek között ahhoz, hogy sikeresen illeszkedjenek be a társadalomba, a hatályos jogszabály szerint utógondozói ellátást 24. életévük betöltéséig vehetnek igénybe (Gyvt.). A kutatás 4421 fiatal felnőtt adatait tartalmazó adatlap elemzéséből, valamint 114 interjúból állt. Ugyanennek a kutatásnak az eredményeit elemzi *Cseres Judit* (2005) is, ő azonban elsősorban nem az utógondozottakat, hanem az utógondozókat helyezi vizsgálódásának középpontjába. Számos tekintetben hasonló megállapításokra jutnak, a fő problémát mindketten a fiatal felnőttek aluliskolázottságában látják.

Kálmánchey Márta (2008) szerint a nevelőszülőknél élő gyermekek tanulási motivációja kedvezőtlen, többségüket nem érdekli a tanulás. Ezt összefüggésbe hozza a korai anya-gyermek kapcsolattal, amikor fontos lenne, hogy az anya reagáljon a gyermek jelzéseire, e nélkül csökken annak érdeklődése, kíváncsisága. A kötődés és a tanulási motiváció kapcsolatát számos esetben empirikusan is igazolták (Zsolnai, 2001). A 90-es évek motivációkutatásai rávilágítottak arra, hogy a motívumok és a képességek fejlődése között szoros összefüggés van, ezek fejlődése nem választható szét (*Józsa és Fejes*, 2010). Mivel a tanulói kör képességeinek fejlődését számos tényező befolyásolja, így feltehetően az átlagosnál kedvezőtlenebb motivációs jellemzőkkel rendelkeznek.

A családnak, mint elsődleges szocializációs színtérnek egyértelmű szerepe van a tanulási motiváció alakulásában (*Fejes*, 2012). A gyermekek érzelmi hátránya, vagyis a család vagy az egészséges család háttér hiánya, a családi szocializáció zavarai és a szülők devianciája, az anyaginál is jelentősebb mértékben befolyásolja negatív irányba a tanulási motívumok fejlettségét (*Fejes és Józsa*, 2005). Ebből ugyancsak arra következtethetünk, hogy az olyan családi háttér, amelyből a gyermek kiemelése szükségessé válik, negatív hatással van a tanuláshoz való hozzáállására, ezáltal a tanulmányi eredményekre is. Ugyanakkor, amennyiben az eredeti családi háttérnél kedvezőbb tárgyi és társas körülmények közé kerül a tanuló, az feltételezhetően bizonyos mértékben ellensúlyozhatja a motivációs nehézségeket. A társas közeg ugyancsak számos módon meghatározza a tanulási motivációt, elsősorban a kortársaknak és a pedagógusoknak van kiemelkedő szerepe e tekintetben (*Józsa és Fejes*, 2010). Van, aki szerint elsősorban a pedagógusoknak kellene lényegesen több figyelmet fordítaniuk a gyermekvédelmi szakellátásban élő fiatalokra, mivel előfordulhat, hogy társaik

gúnynevekkel és más címkékkel csúfolják őket, illetve eltávolodnak az iskolától, a tanulástól (Kravalik, 2004).

Szikulai (2003) tanulmányában kimutatta, hogy a gyermek későbbi társadalmi beilleszkedésének sikeressége fordítottan arányos a gyermekvédelmi szakellátásban eltöltött idővel, vagyis minél hosszabbra nyúlik valakinek a gondozási ideje, annál valószínűbb a további gondozás szükségessége. Ennek oka, Szikulai szerint, a nem megfelelő szocializáció, a vérszerinti családdal való kapcsolatok megszakadása, iskolázottsági problémák, az alacsony kudarcűrő képesség és az ellátásra szocializáltság, valamint az önálló életre való nevelés hiányát emeli ki. Van olyan kutató (Rácz, 2009a), aki nem tartja elegendőnek a nevelők pályaválasztásban nyújtott segítségét, és hiányolja a gyermekvédelmi intézmények és a szakemberek felelősségvállalását, mivel a kudarcokat a bekerülés előtti időszakra fogják. A nevelőszülőknél élőknél előfordul, hogy érettségi után a nevelőszülő inkább egy szakma megszerzése felé orientálja a fiatalt, főiskola helyett. Rácz szerint az első generációs értelmiségivé válni akarók támogatása még egy töretlen iskolai karrier mellett sem mindig egyértelmű. Sajnos az is előfordul, hogy inkább piacképtelen szakmák felé terelik a fiatalokat. Ennek hátterében ugyanúgy meghúzódhat a *Herczog Mária* (1997) által megemlített jellemzően alacsonyabb iskolai végzettség a gyermekekkel legtöbb időt töltő gyermekfelügyelők között.

3. A vizsgálat kérdései és hipotézisei

A feltárt szakirodalmakat összegezve elmondható, hogy a családból való kiemelés előtt és kiemeléskor olyan hátrányok halmozódnak fel, amelyeket az iskolának és a gyermekvédelmi rendszernek kezelnie kell. A legfőbb problémákat a szakirodalom a kognitív és szociális területen történő fejlődési lemaradásokban, kortárskapcsolataik elvesztésében, tanulási motivációjuk hiányában látja. A hatékony beavatkozásokhoz azonban tudnunk kellene, hogy mely területeken, milyen mértékű a lemaradás, azonosítani kell azokat a problémás területeket, amelyeknél kimutatható az eltérés a saját családjukban élőkhöz képest. Ezek alapján kutatásom során az alábbi kérdésekre kerestem a választ:

Milyen általános jellemzők tárhatók fel a gyermekvédelemben élő fiatalok iskolai sikerességét befolyásoló háttéréről? Milyen különbségek mutathatók ki a vizsgált területeken a gyermekvédelmi szakellátás gondozási formái (gyermekotthon, lakásotthon, nevelőszülői elhelyezés) között?

Van-e eltérés a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő fiatalok tanulási motívumainak fejlettségében, vizsgálatom eredményei és az elsajátítási motiváció országos reprezentatív mérésének adatai között mutatható-e ki szignifikáns különbség?

Milyen jellemzői vannak a családjukból kiemelt gyermekek kortárskapcsolatainak? Mi jellemzi baráti körüket, barátkozási szokásaikat? Sikeresen be tudnak-e illeszkedni az iskolai közösségbe? Gyakrabban fordul-e elő körükben kortársbántalmazás?

A szakirodalomban gyűjtött adatok alapján, a fenti kutatási kérdésekhez kapcsolódóan a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

A gyermekvédelmi szakellátás gondozási típusai között jelentős különbségek tapasztalhatók a vizsgált területek, problémakörök többségében.

Az országos reprezentatív mintán végzett mérés eredményeihez képest várhatóan alacsonyabb a családjukból kiemelt fiatalok elsajátítási motivációja. Továbbá, minél több időt tölt a gyermek, illetve fiatal a szakellátásban, annál alacsonyabb a vizsgált elsajátítási motívumainak átlagértéke, vagyis a gyermekvédelemben élőkénél az elsajátítási motívumok fejlettsége többségi társaikhoz képest kedvezőtlenebb.

Az iskolai közösségbe történő beilleszkedés értékei, a tanári megítélés és az osztálytársak percepciója tekintetében várhatóan alacsonyabbak, mint az országos reprezentatív mintán végzett mérés eredményei.

A gyermekvédelmi gondozásban élő fiatalok nagyobb arányban elkövetői és elszenvedői kortársbántalmazásnak, mint többségi társaik.

4. Módszerek

4.1. Az adatfelvétel módszerei és a mérőeszköz felépítése

Vizsgálatom eszköze egy online kérdőív volt (*1. sz. melléklet*), melynek megszerkesztéséhez és felvételéhez a Google Drive alkalmazást használtam. Az online adatfelvételt elsősorban a gyermekek lakóhelyének száma, és azok távolsága indokolták. Az adatfelvételt a gyermekotthonok, lakásotthonok esetében az adott intézményegységek vezetői segítségével bonyolítottam le, velük vettem fel a kapcsolatot, megkaptak minden instrukciót ahhoz, hogy a gyermekek azonos körülmények között, önállóan válaszolhassanak a kérdésekre.

A kérdőív három részre bontható. Az első részben alap (pl. nem, életkor), családi (pl. testvérek száma, vérszerinti szülők iskolai végzettsége.) és iskolai (pl. iskola típus, évfolyam) háttéradatakra kérdeztem rá. A mérőeszköz másik két részének kérdéseit adaptáltam, hogy az eredményeim összevethetők legyenek az országos reprezentatív mintán végzett kutatások eredményeivel. A második részben az elsajátítási motivációval kapcsolatban, a harmadik részben az iskolai közösségről, kortárs kapcsolatokról szerepeltek kérdések.

A tanulási motiváció vizsgálata ennél a tanulói csoportnál különösen fontos, hiszen ez az eredményes tanulás egyik alapfeltétele (Józsa, 2007).

2. táblázat. Az elsajátítási motiváció kérdőívének felépítése (Józsa, 2008)

Összetevők	Tételszám	Állítások sorszáma
A Értelmi	9	1., 7., 9.N, 14., 17., 23., 24., 29., 31.
B Motoros	8	3.N, 12., 16., 26., 27., 36., 40., 45.
C Szociális felnőttekkel	6	8., 15., 19., 22., 33.N, 37.
D Szociális kortársakkal	6	25., 28., 30., 32., 35., 39.N
E Érzelmi (elsajátítási öröm)	6	2., 11.N, 18., 21., 41., 43.
Elsajátítási motiváció (A+B+C+D+E)	35	
F Intellektus	5	4., 6.N, 10., 13., 20.
G Kudarcfélelem	5	5.N, 34.N, 38.N, 42.N, 44.

A tanulási motiváció felméréséhez Józsa Krisztián (2007) elsajátítási motiváció kérdőívének (2. táblázat) öt skáláját használtam. Az értelmi, a szociális (felnőttekkel, kortársakkal) elsajátítási motívumokat, valamint a hozzájuk tartozó intellektus és a kudarcfélelem skáláit alkalmaztam. A kérdőívben eredetileg szereplő motoros elsajátítási motívum és az elsajátítási öröm skálájának (14 állítás) kivételét a szakirodalmi összefoglaló, a minta várható elemszáma és a kérdőív hosszának rövidítése egyaránt indokolta. A mérőeszköz egyik előnye, hogy alskálái révén árnyalt képet kaphatunk a tanulók motivációjáról, emellett a szülők iskolai végzettségét, az ország területi lefedettsége, valamint

a tanuló neme szempontjából reprezentatív adatok állnak rendelkezésre a felső tagozatos tanulókat tekintve. A kérdőív elsajátítási motivációra vonatkozó megbízhatóságát ellenőriztem, azok értékeit a 3. táblázatban összesítettem.

3. táblázat. A kérdőív elsajátítási motívumokat vizsgáló részének felépítése

Összetevők		Tételszám	Reliabilitás (Cronbach α)
A	Értelmi	9	0,75
B	Szociális felnőttekkel	6	0,74
C	Szociális kortársakkal	6	0,81
Elsajátítási motívumok (A+B+C)		21	0,88
D	Intellektus	5	0,46
E	Kudarcfélelem	5	0,23
Összesen		31	0,87

A mérőeszköz harmadik részének kérdései úgy lettek alakítva, és csoportosítva, hogy a kapott adatokat összevethessem az Országos Gyermekegészségügyi Intézet által szervezett, az Egészségügyi Világszervezet együttműködésével megvalósuló az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása nevet viselő kutatás kiadványában szereplő országos eredményekkel (Németh és Költő, 2011). Ebben a kutatásban országos, iskola- és településtípus szerint reprezentatív mintán vizsgáltak olyan kérdésköröket, amelyek a szakirodalom alapján a gyermekvédelemmel összefüggésben is hasznos összevetésekre adnak lehetőséget (kortársi kapcsolatok, iskolai közösség, kortársbántalmazás). A kérdőívnek ebben a részében a tanári megítélésre és az osztálytársak percepciójára vonatkozó állítások Likert-skálán megadott értékei összevonhatók egy-egy skálára. Ezek megbízhatóságának ellenőrzésekor a tanári megítélés összevont skálája esetében 0,7-es, az osztálytársak percepciójának skálája esetében 0,74-es Cronbach-alfa értéket kaptam.

4.2. A minta jellemzői

A kérdőívet 108, 8-20 év közötti állami gondozásban nevelkedő gyermek, fiatal töltötte ki Komárom-Esztergom és Pest megyében. A nemek arányát és a gyermekvédelmi intézménytípusok szerinti eloszlást a 4. táblázat szemlélteti. Ez alapján elmondható, hogy az intézménytípusokat nézve közül a gyermekotthonokban és a lakásotthonokban élők túlnyomó többségben vannak, a nevelőszülőknél élőkhöz képest. Ez megnehezíti a két intézményforma összehasonlítását, valamint a vizsgált populáció arányait sem reprezentálja megfelelően, hiszen országosan a nevelőszülőknél elhelyezett fiatalok vannak többségben.

4. táblázat. A vizsgált minta jellemzői gondozási típus és nemek szerint

<i>Nem</i>	<i>Nevelőszülő</i>		<i>Gyermekotthon</i>		<i>Lakásotthon</i>		<i>Összesen</i>	
	<i>N</i>	<i>Arány (%)</i>	<i>N</i>	<i>Arány (%)</i>	<i>N</i>	<i>Arány (%)</i>	<i>N</i>	<i>Arány (%)</i>
Fiú	5	29,4	30	56,6	16	42,1	51	47,2
Lány	12	70,6	23	43,4	22	57,9	57	52,8
Összesen	17	100,0	53	100,0	38	100,0	108	100,0

A kérdőívet eredetileg 10-20 év közöttieknek állítottam össze, a kitöltők életkora viszont 9-21 év között volt, mivel az országos reprezentatív mintán végzett mérések, melyekkel a legtöbb összehasonlítást végzem 4., illetve 5. évfolyamtól vizsgálja a tanulókat, ezért az adott összevetéseknél kiszűrtem az oda nem illő életkorú, illetve alacsonyabb évfolyamba járó gyermekeket.

A megkérdezett gyermekek, fiatalok közel 40%-a öt vagy annál több éve került állami gondozásba, azok, akiket kevesebb mint egy éve emeltek ki családjukból, a mintából csak 17,6%-ot tesznek ki. Elmondható, hogy a vizsgált gyermekek közel kétharmada már legalább három éve gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedik (5. táblázat).

5. táblázat. A megkérdezettek állami gondozásban eltöltött ideje gondozási típusok szerint.

<i>Állami gondozásban eltöltött idő</i>	<i>nevelőszülő</i>		<i>gyermekotthon</i>		<i>lakásotthon</i>		<i>összesen</i>	
	<i>N</i>	<i>arány (%)</i>	<i>N</i>	<i>arány (%)</i>	<i>N</i>	<i>arány (%)</i>	<i>N</i>	<i>arány (%)</i>
kevesebb mint egy év	0	0	9	17,0	10	26,3	19	17,6
egy-két év	3	17,6	12	22,6	7	18,4	22	20,4
három-négy év	3	17,6	10	18,9	11	28,9	24	22,2
5 vagy annál több év	11	64,7	22	41,5	10	26,3	43	39,8
Összesen	17	100,0	53	100,0	38	100,0	108	100,0

A megkérdezett gyermekek és fiatalok közül egy sem jár gimnáziumba, 68-an (63%) járnak általános iskolába, 9-en (8,3%) szakközépiskolában és 31-en (28,7%) szakiskolában tanulnak. Tehát a középiskolásoknak csak 22%-a szerez várhatóan érettségit.

Az egyes évfolyamokra járók átlagéletkorát az 6. táblázat szemlélteti. Kivehető, hogy a megkérdezettek átlagéletkora 11. évfolyamra meghaladja a 18 évet, de az általános iskola 7. évfolyamán is átlagosan 14 év felettiek vannak. Az is látszik, hogy az átlagértékek alapján már a 9. évfolyam alatt betöltik a 16. életévüket.

6. táblázat. Az egyes iskolai évfolyamokra járó gyermekek, fiatalok átlagéletkora

	Évfolyam										
	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Átlag életkor	9,7	10,6	11,4	13,2	14,5	14,7	15,8	16,6	18,3	18,7	19,0

4.3. Az adatelemzés módszerei

A kérdőív elsajátítási motívumokat vizsgáló részében kapott eredményeket a *Józsa Krisztián* (2008) által megadott módszertani leírás alapján összegeztem, illetve alakítottam át a százalékpontban meghatározott értékekké. Ahhoz, hogy az eredményeket értelmezni lehessen, az azonos összetevőkhöz (skálákhoz) tartozó kijelentésekre adott rangskálán felvett értékeket (5 – teljes mértékben jellemző, 1 – egyáltalán nem jellemző) összegezni kell. Mivel közöttük szerepelnek negatív kijelentések is, előbb ezek értékeit ki kell vonni 6-ból (így 1-ből 5-öt, 5-ből 1-et kapunk). Az azonos részsikálába tartozó kijelentések értékeiből ezután átlagot számolunk, így már az adott motívum erősségét is láthatjuk, az átlag minél magasabb, annál fejlettebb a motívum. Ennek százalékpontban történő kifejezéséhez a részsikálák átlagaiból kivonunk 1-et, majd azt megszorozzuk 25-tel (*Józsa*, 2008). Ezeket a lépéseket elvégezve, a százalékpontban megjelenő értékeket már össze lehet vetni a korábbi mérések eredményeivel.

A mérőeszköz másik részében szintén adaptált kérdések szerepeltek, itt az eredmények összehasonlítása csak hozzávetőlegesen valósulhat meg. Mivel az Országos Gyermkegészségügyi Intézet kiadványában (*Németh és Költő*, 2011) nem szerepeltek szórásra vonatkozó adatok, emiatt az eltérések szignifikanciájának megállapításához nem lehetséges statisztikai összehasonlítást végezni. Az országos vizsgálatban szereplő egyes kérdéskörök közös skálára helyezhetők (iskolai közösség, kortárs kapcsolatok), megnéztem ezek reliabilitását, és ott, ahol jónak tekinthető 0,7 és 0,8 feletti cronbach alfa értékeket kaptam, közös skálát hoztam létre.

Az adatbázis összeállítását, rendezését követően a leíró statisztikai vizsgálatokon felül összefüggés- és különbözőségvizsgálatokat végeztem. A nominális változókon végzett elemzésekhez, kereszttáblát és Khi négyzet próbát használtam. Rangsorolt adatok esetén az összefüggések vizsgálatához Spearman korrelációt, különbözőségek megállapításához Mann-Whitney próbát alkalmaztam. Az intervallum és arányskálán értelmezhető adatok

elemzéséhez azonos szórások esetén két mintás t-próbát, különböző szórások esetén Welch-féle d-próbát használtam a különbségek kimutatására. A változók együttmozgását Pearson korrelációval néztem meg (*Falus és Ollé, 2008*).

Az adatok elemzése során minden statisztikai vizsgálatot SPSS program segítségével végeztem. A táblázatokat és az ábrákat az SPSS és az Excel programokkal állítottam össze.

5. Eredmények

Ebben a fejezetben vizsgálatom eredményeit, a vizsgált változókkal kapcsolatos eredményeket ismertetem három alpontban.

5.1. A gyermekvédelmi szakellátásban élők jellemzői és az intézménytípusok közötti különbségek

Milyen általános jellemzők tárhatók fel a gyermekvédelemben élő fiatalok iskolai sikerességét befolyásoló háttéréről? Milyen különbségek mutathatók ki a vizsgált területeken a gyermekvédelmi szakellátás gondozási formái (gyermekotthon, lakásotthon, nevelőszülői elhelyezés) között?

A vizsgált minta általános jellemzőit, gondozási típusok szerinti megoszlását, nemek arányát, életkorukat és a gyermekvédelmi gondozásban eltöltött évek számát, a mintajellemzőknél már ismertettem. Ebben a fejezetben további adatokat vizsgállok, például tervezett legmagasabb iskolai végzettség, pályaválasztásban kapott segítség, illetve az ezek közötti összefüggéseket keresem.

A megkérdezettek 10%-a naponta több mint két órát, 46%-a napi egy-két órát fordít tanulásra, 33%-uk kevesebb mint egy órát, 11%-uk semennyi időt sem tölt tanulással. Itt gondozási típusok között nem lehet különbséget kimutatni. Kértem, hogy adják meg az előző félév matematika, magyar nyelvtan és irodalom, történelem és a tanult idegen nyelv osztályzatát, ezek átlaga szignifikánsan ($p < 0,02$) eltér gondozási formánként. A nevelőszülőknél élők átlaga 3,6, míg a gyermekotthonban élők 2,9, lakásotthonban élők 3,1. A tanulásra fordított idő és a tanulmányi eredmények között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. Gyarmati Andrea (2011) Országos Kompetenciamérés másodelemzésével összevetve, ahol a gyermekvédelemben élők tanulmányi átlaga nevelőszülőknél 3,47, gyermekotthonban élők 3,15, hasonló eredményeket kaptam. Vagyis a családjukban élők 3,96-os tanulmányi átlagához képest alacsonyabbak ezek az értékek.

Egyéb háttértényezők közül megvizsgáltam, hány gyermeknek, fiatalnak van saját számológépe, valamint mennyi könyvük van a gyermekotthonban, nevelőszülőnél. 29%-uknak van, 71%-uknak nincs saját számológépe. A könyvek száma 32%-uknál 3-5 könyvespolcnyi, 23%-uknál egy könyvszekrényre való, 22%-nál 1-2 könyvespolcnyi. A gondozási típusok szerinti megoszlásban jelentős különbség, hogy a nevelőszülőknél élők 58%-nak van saját

számítógépe, míg gyermekotthonban 28%-nak, lakásotthonban 13%-nak van saját gépe. Könyvek számát tekintve nincs ilyen jelentős eltérés a gondozási formák között.

A tervezett iskolai végzettség kérdését megvizsgálva, a megkérdezett gyermekek, fiatalok 43,5%-a tervez szakiskolai bizonyítványt, 26,9% érettségit, 7,4% és 5,6% a főiskolai, és egyetemi diplomát szeretne, az iskolát mielőbb abbahagyni vágyók aránya 3,7%. Összesen tehát 13%-uk szeretne felsőfokú végzettséget. Előző félével tanulmányi eredményeik és a tervezett iskolai végzettség között szignifikáns, pozitív irányú, de gyenge (0,26) összefüggést találtam. A tanulásra fordított idő és a tervezett iskolai végzettség között viszont nem találtam kimutatható kapcsolatot. A gondozási típusok szerinti különbségeket is megvizsgáltam (7. táblázat), közöttük a tervezett végzettség tekintetében szignifikáns különbségeket találtam. A nevelőszülőknél élők több mint harmada tervezi diploma megszerzését, míg ez az arány a gyermekotthonokban, és lakásotthonokban is egy tized alatt van.

7. táblázat. Iskolai végzettségre vonatkozó tervek gondozási típusok szerinti bontásban

<i>Milyen iskolai végzettséget tervez</i>	<i>nevelőszülő</i>	<i>gyermekotthon</i>	<i>lakásotthon</i>
nem tudja	11,8%	9,4%	2,6%
abbahagyná az iskolát, amilyen hamar csak lehet	0,0%	1,9%	7,9%
8 általános	0,0%	9,4%	2,6%
szakiskolai bizonyítvány	41,2%	32,1%	60,5%
érettségi	11,8%	37,7%	18,4%
főiskolai diploma	29,4%	5,7%	0,0%
egyetemi diploma	5,9%	3,8%	7,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Mivel a szakirodalom több ponton hangsúlyozza a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedők pályaválasztással kapcsolatos problémáit (Gyarmati, 2011; Rácz, 2009a; Szikulai, 2003), megkérdeztem, hogy ki az a személy, aki elsősorban segíti, illetve segítette pályaaorientációjukat. Túlnyomó többségük, 77,8% a gyermekotthoni nevelőt vagy nevelőszülőt nevezte meg, míg a vérszerinti szülő is megjelent, 13%-os aránnyal, viszont az osztályfőnököt és iskolai tanárt összesen 2,8%, a pályaválasztási tanácsadót 0,9% jelölte meg. Ezek szerint a gyermekvédelmi szakemberek, nevelők, nevelőszülők szerepe meghatározó a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő fiatalok pályaválasztásában. Így fontos, hogy képzésükben az ez irányú ismeretekre különös figyelmet fordítsanak.

5.2. Elsajátítási motiváció

Van-e eltérés a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő fiatalok tanulási motívumainak fejlettségében, vizsgálatom eredményei és az elsajátítási motiváció országos reprezentatív mérésének adatai között mutatható-e ki szignifikáns különbség?

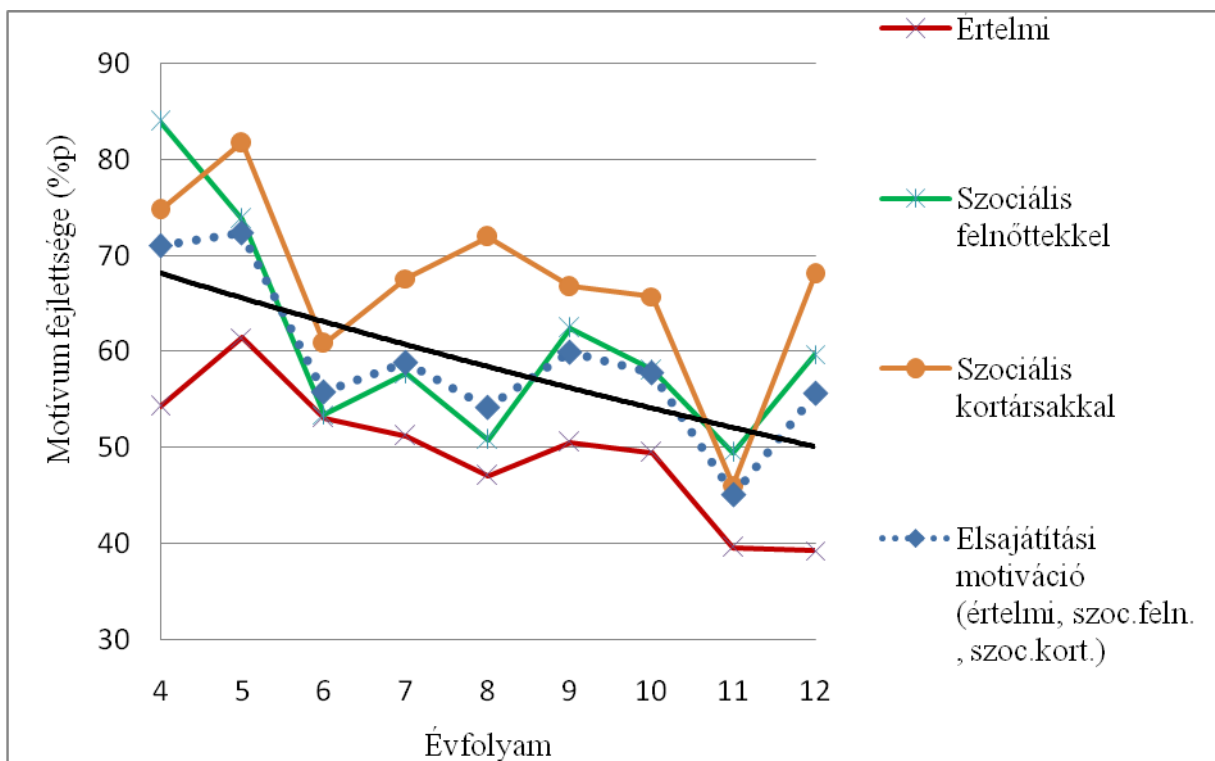
A 8. táblázatban összesítettem a megkérdezettek vizsgált elsajátítási motívumainak fejlettségét iskolai évfolyamokra bontva. Alsó tagozatos korukban egész magas értékről indulva az értékek folyamatosan, szignifikánsan csökkennek felső tagozatra, majd középiskola alatt már egész alacsony értéket vesznek fel. Az intellektus és kudarcfélelem skáláinak értékei ingadoznak az évfolyamok előrehaladtával, a kudarcfélelem szignifikánsan javul 12. évfolyamra, ugyanakkor ennek a két skálának nem volt jó a reliabilitása, ezért ebből a pozitív változásból nem lehet következtetéseket levonni.

8. táblázat. Gyermekvédelemben nevelkedők vizsgált egyes elsajátítási motívumainak fejlettsége iskolai évfolyamok szerint

<i>Skálák</i>	<i>Évfolyam</i>									
	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Értelmi (%)	61,0	54,3	61,4	53,1	51,2	47,1	49,9	49,5	39,6	39,2
Szociális felnőttekkel (%)	83,9	83,9	73,8	53,4	57,7	50,8	60,7	58,1	49,5	59,7
Szociális kortársakkal (%)	81,9	74,8	81,7	60,8	67,6	71,9	64,4	65,7	46,0	68,1
A három elsajátítási motívom együtt (%)	75,6	71,0	72,3	55,8	58,8	54,2	58,3	57,8	45,0	55,7
Intellektus (%)	68,3	45,2	58,4	44,4	53,1	44,0	53,8	62,5	51,6	47,5
Kudarcfélelem (%)	40,8	43,8	41,8	49,1	47,1	46,1	54,3	50,1	62,9	60,0

A vizsgált három elsajátítási motívum tekintetében a szakellátásban élőknel nemek között nincs szignifikáns különbség ($p=0,13$). A minta elemszáma nem teszi lehetővé, hogy az elsajátítási motívumokat fejlődését gondozási típusok szerinti bontásban vizsgáljam.

1. ábra. Az elsajátítási motívumok életkori változása (%p)

Az elsajátítási motíváció általam felvett skáláin elért értékeket egy korábbi, országos reprezentatív mintán felvett keresztmetszeti vizsgálat (Józsa, 2007) eredményeivel hasonlítom össze. A vizsgálatban 4., 6., 8. és 10. évfolyamos tanulók elsajátítási motívumainak fejlettségét vizsgálták, ezért én az összehasonlítást csak az ezekbe az évfolyamokba járó gyermekekkel végeztem. Míg az országos adatok szerint a gyermekeknél 7%p-os csökkenés figyelhető meg, addig eredményeim szerint a gyermekvédelemben élőknel 13%p-os csökkenés tapasztalható. Mivel a 4. évfolyamon ez az érték magasabb (71%p), a kiugróan magas szociális motívumoknak köszönhetően, a 10. évfolyamra viszont az országos alá csökken (58%p). Az intellektus és a kudarcfélelem skálái a 10. évfolyam kivételével végig alacsonyabb értéket mutatnak a szakellátásban (9. táblázat).

Az 1. ábrán kirajzolódik a három vizsgált elsajátítási motívum csökkenése szakellátásban élőknel a 4-12. évfolyamokon. Viszont az intellektusra vonatkozó értékek ingadozást mutatnak, míg úgy tűnik, hogy a kudarcfélelem vonatkozásában javuló tendencia rajzolódik ki. Az intellektus az országos vizsgálat során évfolyamonként 0,5-0,85 közötti korrelációt mutatott az elsajátítási motívumokkal, ugyanezt az összefüggést megnézve, a szakellátásban élőknel 0,39-es erősségű, szignifikáns ($p=0,01$) kapcsolatot találtam a kettő között. A minta elemszáma miatt, az egyes évfolyamok részmintái olyan alacsonyak, hogy az eredményeket nem lehet általánosítani.

9. táblázat. Az elsajátítási motiváció egyes összetevőinek fejlettsége évfolyamok szerint (%p)

Összetevők	Gyermekvédelmi szakellátás								Országos reprezentatív mérés (Józsa, 2007)							
	4. évf. (N=7)		6. évf. (N=12)		8. évf. (N=10)		10. évf. (N=9)		4. évf.		6. évf.		8. évf.		10. évf.	
	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.	Átl.	Sz.
Értelmi	54	13	53	25	47	12	49	20	67	15	63	14	60	14	57	4
Szociális felnőttekkel	84	14	53	31	51	17	58	26	64	18	59	18	57	18	57	18
Szociális kortársakkal	75	18	61	32	72	17	66	19	73	15	72	15	71	16	69	16
A három összetevő átlaga	71	13	56	24	54	15	58	19	68	16	65	16	63	16	61	13
Intellektus	45	17	44	23	44	13	63	12	58	17	58	17	59	18	58	18
Kudarcfélelem	44	16	49	19	46	15	50	14	53	20	53	19	55	18	57	18

Az állami gondozásban letöltött évek mértéke és az elsajátítási motiváció alakulása között nem mutatható ki összefüggés, az életkorral és az iskolai évfolyamokkal találtam csak szignifikáns kapcsolatot. Ez alapján hipotézisemet, mely szerint minél több időt tölt a gyermek, vagy fiatal a szakellátásban, annál alacsonyabb a vizsgált elsajátítási motívumainak átlagértéke, vagyis a gyermekvédelemben eltöltött idő és az elsajátítási motívumok fejlettsége között szignifikáns, negatív irányú összefüggés mutatható ki, nem sikerült igazolnom. A gyermekvédelemben eltöltött idő az adatok alapján nincs hatással az elsajátítási motívumokra. Ezek szerint más változóknál, például az iskolai évfolyamok, és az életkor vonatkozásában kell erre magyarázatot keresni. Ugyanakkor az kiderült, hogy jellemzően idősebb korban kezdik meg a középiskolát, illetve átlag életkoruk magasabb az egyes évfolyamokon, ami hatással lehet elsajátítási motívumaikra.

5.3. Iskolai közösség, kortársbántalmazás és kortárs kapcsolatok

Milyen jellemzői vannak a családjukból kiemelt gyermekek kortárskapcsolatainak? Mi jellemzi baráti körüket, barátkozási szokásaikat? Sikeresen be tudnak-e illeszkedni az iskolai közösségbe? Gyakrabban fordul-e elő körükben kortársbántalmazás?

A tanárookra vonatkozó tételek összeadásával Országos Gyermekkegészségügyi Intézet mérésnek megfelelően én is egy skálát hoztam létre, amely a tanárok általános megítélését fejezi ki (10. táblázat). A skálán elért magasabb pontszám a tanárok kedvezőbb megítélésére

utal. Az országos mintán a tanárok skálaátlag 13,7 (*Németh és Költő, 2011*), míg az általam kapott érték 13,48 lett, igaz ugyan valamivel alacsonyabb, de nincs nagyobb különbség a kettő között. Így vizsgált gyermekekről, fiatalokról nem mondható el az, hogy tanáraik kirekesztenék őket.

10. táblázat. Tanári megítélés gyermekvédelmi szakellátásban élőkénél

<i>Állítások</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Tanáraim arra ösztönöznek, hogy elmondjam a véleményemet az osztályban.	3,03	1,4
Tanáraink igazságosan bánnak velünk.	3,47	1,3
Ha külön segítségre van szükségem, megkapom tőlük.	3,71	1,2
Tanáraimat érdekli, hogy milyen az egyéniségem.	3,37	1,2
Tanári megítélés összevont skálája	13,48	3,8

(1 - egyáltalán nem ért egyet, 4 – teljes mértékben egyetért)

Az osztálytársakra vonatkozó állításokra adott válaszok értékeinek összeadásával kialakított skála az osztálytársak percepcióját méri. Minél magasabb az adott érték, annál kedvezőbb percepcióra utal. Az országos mérésen az osztálytársak percepciójának átlaga 11,3 (*Németh és Költő, 2011*). Ez az érték megegyezik az általam mért 11,35-ös átlagértékkel. Ez alapján kijelenthető, hogy nem a hipotézisemmel megegyező eredményeket kaptam. Az iskolai közösségbe történő beilleszkedés értékei, a tanári megítélés és az osztálytársak percepciója tekintetében nem voltak alacsonyabbak, mint az országos reprezentatív mintán végzett mérés eredményei. Ezek szerint a gyermekvédelemben élők nem érzik azt, hogy ne tudnának beilleszkedni osztálytársaik közé (11. táblázat), eredményeik megfelelnek többségi társaikénak.

11. táblázat. Osztálytársak percepciója

<i>Állítások</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Osztályom tanulói szívesen vannak együtt.	3,79	1,157
Osztálytársaim többsége kedves és segítőkész.	3,69	1,235
Osztálytársaim elfogadnak olyanak, amilyen vagyok.	3,99	1,196
Osztálytársak percepciójának összevont skálája	11,35	3,02

(1 - egyáltalán nem ért egyet, 4 – teljes mértékben egyetért)

(Cronbach- α 0,74)

Megnéztem az eredményeket szétbontva a gyermekotthonokban, lakásotthonokban és a nevelőszülőknél élő gyermekeknél. A 12. táblázatban látható, hogy a nevelőszülőknél elhelyezett gyermeknél megjelenő értékek mindkét esetben jobbak, mint a gyermekotthonban, vagy lakásotthonban élőkénél. A tanári megítélés esetében a lakásotthonnál magasabb, az osztálytársaknál viszont a gyermekotthonnál magasabbak az értékek, azonban a két-mintás t-próbát elvégezve kijelenthető, hogy egyik különbség sem szignifikáns.

12. táblázat. Tanári megítélés és az osztálytársak percepciója gondozási helyek szerint

<i>Skálák</i>	<i>nevelőszülő</i>			<i>gyermekotthon</i>			<i>lakásotthon</i>		
	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>	<i>N</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>	<i>N</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>	<i>N</i>
Tanári megítélés	13,77	2,17	17	13,22	4,49	53	13,74	3,23	38
Osztálytársak percepciója	11,85	2,44	17	11,39	3,56	53	11,13	2,40	38

A gyermekvédelem területén összehasonlítva azt, hogy ők maguk bántalmaztak-e valakit az elmúlt három hónapban, az országos mintával majdnem teljesen egyező arányokat kaptam, 68,1% egyszer sem, 20,2% egyszer-kétszer bántalmazta osztálytársait az utóbbi hónapokban. A bántalmazottságot tekintve, a szakellátásban élőkénél 81,9 % a nem bántalmazottak aránya, 13,8%-ot 1-2 szer, és mindössze 1-1 gyermek jelölte meg, hogy hetente többször is bántalmazták. Arra a kérdésre, hogy vettek-e részt verekezésben az elmúlt 12 hónapban 53,2% azt válaszolta, hogy nem vett részt verekezésben, 25,5%-uk viszont négyszer vagy többször verekedett.

Az Országos Gyermkegészségügyi Intézet mérése (Németh és Költő, 2011) szerint a diákok háromnegyede egyszer sem, 19,4%-a egyszer-kétszer bántalmazta osztálytársait az elmúlt hónapokban. Országosan a tanulók több mint háromnegyedét nem bántalmazták az adatfelvételt megelőző időszakban, míg 17,4%-át 1-2-szer, 2,6%-át hetente többször is. A verekezésben való részvétellel kapcsolatosan országosan a tanulók válaszai szerint 61,4% nem vett részt verekezésben az utóbbi 12 hónapban, és 8,2%-uk verekedett négyszer vagy többször.

A kortársbántalmazással kapcsolatos eredményeket megnézve látható, hogy a szakellátásban élő gyermekek és fiatalok többségi társaikhoz viszonyítva hasonló arányban vettek részt bántalmazásban, és valamivel alacsonyabb arányban voltak elszenvedői bántalmazásnak az adatfelvétel megelőző néhány hónapban. Azonban az adatfelvétel előtti 12 hónapban mégis többször vettek részt verekezésben, itt szignifikáns ($p < 0,05$), negatív irányú

eltérést lehetett kimutatni. Így csak részben lett igazolva a hipotézisem, mely szerint a gyermekvédelmi gondozásban élő fiatalok nagyobb arányban részesei kortársbántalmazásnak, mint többségi társaik.

A barátok számát megvizsgálva az Országos Gyermekkegészségügyi Intézet mérésének eredményeihez képest a lányok azonos nemű barátaikat kivéve eltérő értékeket kaptam (12. táblázat). Kivehető, hogy a szakellátásban élő fiúknak kevesebb barátjuk van, ugyanakkor mindenkinek, fiúknak, lányoknak egyaránt, van legalább egy azonos nemű barátja, míg az országos mérésen volt, akinek egy barátja sincs. További jellemző, hogy a gyermekvédelemben nevelkedők kisebb arányban rendelkeznek ellenkező nemű barátokkal, többnyire azonos nemű társaikból áll baráti körük.

12 táblázat. Közeli barátok száma nemek szerint

<i>Barátok száma</i>	<i>Gyermekvédelmi szakellátás</i>				<i>Országos reprezentatív minta (Németh és Költő, 2011)</i>			
	<i>Fiúk (%)</i>		<i>Lányok (%)</i>		<i>Fiúk (%)</i>		<i>Lányok (%)</i>	
	<i>Fiúbarát</i>	<i>Lánybarát</i>	<i>Fiúbarát</i>	<i>Lánybarát</i>	<i>Fiúbarát</i>	<i>Lánybarát</i>	<i>Fiúbarát</i>	<i>Lánybarát</i>
egy sincs	0,0	14,0	20,5	0,0	1,4	11,0	9,7	0,8
egy	11,1	11,6	6,8	4,4	3,9	10,3	11,3	4,4
kettő	17,8	18,6	2,3	8,9	7,2	11,5	13,3	8,6
három vagy több	71,1	55,8	70,5	86,7	87,5	67,2	65,7	86,2

A vizsgált, gyermekvédelemben nevelkedő fiatalok 31,9%-a nem szokta magát soha magányosnak érezni, 40,7%-uk néha, 11% elég gyakran, 16,5% gyakran magányos. Az országos mérés adatai szerint a tanulók több mint egyharmada egyáltalán nem, közel felük néha szokta magát magányosnak érezni (Németh és Költő, 2011), vagyis a kapott értékek nincs lényeges különbség. Megvizsgáltam azt is, hogy ebben a tekintetben milyen különbségek vannak a szakellátásban élő gyermekek és fiatalok között gondozási típusok szerint lebontva. A 13. táblázatban láthatók az eltérések a gondozási típusok között. A nevelőszülőknél, és a gyermekotthonban elhelyezettek közül többen nem érezték magukat soha magányosnak, mint a lakásotthonokban élők, viszont a gyermekotthonokban nevelkedők adták legnagyobb arányban azt a választ, hogy gyakran érzik magukat magányosnak.

13. táblázat. A magányosság gyakorisága gondozási típus szerinti bontásban

<i>Mennyire szokta magát magányosnak érezni</i>	<i>Gondozási típus</i>		
	<i>nevelőszülő (%)</i>	<i>gyermekotthon (%)</i>	<i>lakásotthon (%)</i>
igen, gyakran	0,0	21,4	16,2
igen, elég gyakran	0,0	9,5	16,2
igen, néha	50,0	28,6	51,4
nem, soha	50,0	40,5	16,2

6. Összegzés

A gyermekvédelmi gondoskodásban élők tanulmányainak támogatása, társas kapcsolataik fejlődésének segítése az államra hárul, így fontos, hogy e meglehetősen kiterjedt tanulói kör problémáiról pontos ismeretekkel rendelkezünk. Mindössze néhány hazai kutatás foglalkozik ezzel a témakörrel, amelyek kapcsán megfogalmazható, hogy általában hiányzik az a viszonyítási pont, amely alapján értelmezhető lenne, e tanulói kör jellemzői mely pontokon, és milyen mértékben térnek el a családban nevelkedőktől.

Kérdőíves vizsgálatomat összesen 108, 10 és 20 év közötti gyermekotthonokban, lakásotthonokban és nevelőszülőknél élő gyermekkel, illetve fiatallal végeztem. A gyűjtött adatokból az iskolai eredményességüket befolyásoló tényezőkre, az elsajátítási motivációjuk fejlettségére, a kortárs kapcsolataikra, az iskolai közösséghez való viszonyukra vonatkozó elemzéseket végeztem, amelyek egy részét összevetettem, a hasonló területen reprezentatív, országos mintán végzett vizsgálatok eredményeivel.

A vizsgált gyermekek és fiatalok, többsége már régóta a gyermekvédelemben van, majdnem kétharmadot tesz ki azok aránya, akik már legalább három éve gyermekvédelmi szakellátásban nevelkednek. Életkorukat az iskolai évfolyamokhoz viszonyítva látható, hogy jellemzően idősebb korban kezdik meg a középiskolát, és ennél fogva várhatóan később is fejezik be. Közülük egy sem jár gimnáziumba, kétharmaduk általános iskolába, több mint egy negyedük szakiskolába, közel egy tizedük szakközépiskolába jár. Várhatóan érettségit a középiskolásoknak csak negyede szerez majd. Tervezetett iskolai végzettségük terén szignifikáns különbségek mutatkoztak az egyes gondozási típusok között, ez főként a diploma esetén látszódik a nevelőszülőknél élők több mint harmada tervez felsőoktatási tanulmányokat, míg ez az arány a gyermekotthonokban, és lakásotthonokban is egy tized alatt

van. Vizsgálattal sikerült arra is rávilágítani, hogy a pályaválasztásukra egyértelműen a gyermekvédelmi szakemberek, nevelők, nevelőszülők vannak meghatározó hatással, túlnyomó többségük elsősorban hozzájuk fordult tanácsért. Ezért képzésük során különös figyelmet kell fordítani az ilyen jellegű ismeretek megszerzésére.

Vizsgálatom eredményei nem tükrözik maradéktalanul a szakirodalmi összefoglalóban összegyűjtött kijelentéseket, feltételezéseket. A megkérdezett gyermekek tanulási motivációját az elsajátítási motívumok fejlettségén keresztül megvizsgálva kiderült, hogy 9-10 éves korukban többségi társaikhoz képest hasonló értékről indulva, de nagyobb mértékben csökkennek ezek a motívumaik. Ugyanakkor ezek az elsajátítási motívumok nincsenek összefüggésben a gyermekvédelmi gondoskodásban eltöltött évek számával. Az iskolai közösséggel kapcsolatos feltételezésemet, mely szerint beilleszkedéssel gondjaik vannak, az országos adatoknak megfelelő értékeket kaptam, ezen a területen nem mutatkozik eltérés. Várható volt, hogy nagyobb arányban fordul elő köreikben agresszió, kiderült, hogy valóban gyakrabban érintettek verekezésben. Kortárskapcsolataikat nézve nem található komoly eltérés, bár kirajzolódik, hogy kevesebb ellenkező nemű barátjuk van.

Empirikus kutatásom mintájának mérete nem teszi lehetővé a teljes populációra vonatkozó általános következtetések levonását, mivel az egyes részmintákra bontásnál (például: évfolyamok) azok elemszáma alacsony. Dolgozatom pilot vizsgálatnak tekinthető, amely megalapozhat egy hasonló kérdéseket vizsgáló, nagyobb mintán végzett kutatást.

Irodalom

- 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet: a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről [2012.08.06-án hatályos állapot]
1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról [2012.08.06-án hatályos állapot]
- Bereczkiné Kapusi Ágnes (2003): Miért vagyok „MÁS”? *Kapocs*, **2.** 3.sz.
- Cseres Judit (2005): Az utógondozói ellátottak vizsgálata. *Kapocs*, **4.** 1.sz.
- Falus Iván és Ollé János (2008): *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fejes József Balázs és Józsa Krisztián (2005): A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében. *Magyar Pedagógia*, **105.** 2. sz. 185–205.
- Fejes, J. B. (2012): Learning motivation of disadvantaged students. In: Seel, N. M. (szerk.): *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, New York. 1935-1937.
- Gyarmati Andrea (2011): Családi-nevelési környezet és tanulói teljesítmény. *Kapocs*. **10.** 1.sz.
- Herczog Mária (1997): *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont Kiadó, Budapest.
- Herczog Mária (2001): *Gyermekevédelmi kézikönyv*. KJK-Kerszöv, Budapest.
- Herczog Mária (2007a): 10 éves a Gyermekvédelmi törvény. *Család, gyermek, ifjúság*, **16.** 5.sz.
- Herczog Mária (2007b): *Gyermekebántalmazás*. Complex Kiadó, Budapest. 46-61.
- Hodosán Róza és Nyitrai Ágnes (2010): A gyermekvédelem az OSAP tükrében. *Kapocs*, **9.** 4.sz.
- Józsa Krisztián (2007): *Az elsajátítási motiváció*. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Józsa Krisztián (2008): Elsajátítási motiváció – elemzési útmutató. Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht. sulinoVa, Budapest. 2012.11.20-i megtekintés, www.sulinovadatbank.hu/letoltes.php?d_id=18718
- Józsa Krisztián és Fejes József Balázs (2010): A szociális környezet szerepe a tanulási motiváció alakulásában: a család, az iskola és a kultúra hatása. In: Zsolnai Anikó és Kasik

- László (szerk.): *A szociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 134-162.o.
- Kálmánchey Márta (2001): Nevelőszülőknél élő gyermekeknél előforduló pszichés problémák. *Család, gyermek, ifjúság*, **10**. 2.sz.
- Kálmánchey Márta (2008): "Nevelőszülő gyermekek" leggyakoribb iskolai nehézségeinek pszichológiai elemzése. *Család, gyermek, ifjúság*, **17**. 6.sz.
- Kravalik Zsuzsanna (2004): Együttműködés a gyermekvédelmi igazgatásban. *Család, gyermek, ifjúság*, **13**. 4.sz
- Központi Statisztikai Hivatal (2007): Gyermekvédelem. [Tematikus szám] *Statisztikai Tükör*. **1**. 11.sz.
- Központi Statisztikai Hivatal (2011): A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. 2012.11.26-i megtekintés, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ifjusag_munkaero_piac.pdf
- Központi Statisztikai Hivatal (2012): A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok korcsoportok szerint. 2012.11.15-i megtekintés, http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg001.html
- MOGYESZ (2011): Gyermekvédelmi fogalomtár. 2012.11.25-i megtekintés, Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete. http://www.mogyesz.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=35&Itemid=13
- Neményi Mária és Messing Vera (2007): Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*, **6**. 1.sz.
- Németh Ágnes és Költő András (2011): Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása című, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben zajló nemzetközi kutatás 2010. évi felméréséről készült nemzeti jelentés. Országos Gyermekegészségügyi Intézet, Budapest.
- Papházi Tibor és Szikulai István (2008): Gyermekvédelem és statisztika. *Kapocs*. **7**. évf. záró sz. 2012.02.17-i megtekintés, Kapocs [Online] http://ncsszi.hu/kapocs-folyoirat-1_12/kapocs-2008-2_23/kapocs-vii.-evf.-evzaro-szam-%2839%29-4_107.
- Rácz Andrea (2006): A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe. *Kapocs*, **5**. 4.sz.
- Rácz Andrea (2009a): A kvázi-professzionális gyermekvédelem. *Kapocs*, **8**. 3.sz.
- Rácz Andrea (2009b): Gyermekvédelemből a felsőoktatásba. *Kapocs*, **8**. 4.sz.

Rácz Andrea, Hodosán Róza és Korintus Mihályné (2009): Dokumentumok, szakirodalmak a gyermekvédelmi rendszerben élő, fiatal felnőttek továbbtanulásáról és felsőoktatási részvételéről. *Esély*, **20**. 3.sz.

Szikulai István (2003): Beszámoló a gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utánkövetéses vizsgálatáról. *Kapocs*, **2**. 2. sz.

Veczkó József (2007): *Gyermekvédelem Pszichológiai és Pedagógiai Nézőpontból*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Zsámbéki Eszter (2004): A lakásotthonokban élő gyermekek helyzete. *Család-Gyermek-Ifjúság*, **13**. 2. sz. 5-19.

Zsolnai Anikó (2001): *Kötődés és nevelés*. Eötvös Kiadó, Budapest.

1. sz. Melléklet

Kérdőív

Kedves Tanuló!

Az következő kérdőív segítségével szeretnénk megtudni a véleményed az iskolával, tanulóyaiddal, tanulással kapcsolatban. A kérdésekre nincsenek helyes vagy helytelen válaszok. Minden esetben a Te saját véleményedre vagyunk kíváncsiak!

Kérünk, alaposan olvasd el a kérdéseket, és őszintén, legjobb tudásod szerint válaszolj azokra. A kérdőív kitöltése nagyjából 15 percet vesz igénybe.

Minden felvett adatot bizalmasan kezelünk!

Köszönettel:

(anonimitás miatt törölve)

1. HÁTTÉR ADATOK

Mi a nemed?

1. fiú
2. lány

Melyik évben születted?

(legördülő) 1992-2002

Írd be a település nevét, ahol jelenleg élsz!

Hány éve kerültél állami gondozásba?

1. kevesebb mint 1
2. 1-2
3. 3-4
4. 5 vagy annál több

Hol, milyen típusú gondoskodásban nevelkedsz jelenleg?

1. nevelőszülőnél
2. gyermekotthonban
3. lakásotthonban
4. befogadó otthonban

Milyen típusú iskolába jársz jelenleg?

1. általános iskola
2. szakiskola
3. szakközépiskola
4. gimnázium

Hányadik évfolyamba jársz jelenleg?

(legördülő) 1-13.

Milyenek voltak a jegyeid előző tanév végén?

1. Matematika	1	2	3	4	5
2. Magyar nyelvtan	1	2	3	4	5
3. Magyar irodalom	1	2	3	4	5
4. Történelem	1	2	3	4	5
5. Idegen nyelv	1	2	3	4	5
6. Magatartás	1	2	3	4	5
7. Szorgalom	1	2	3	4	5

Van-e saját számítógéped?

1. Van.
2. Nincs.

Mennyi könyvetek van (gyermekotthonban, nevelőszülőnél) összesen? A tankönyveidet, újságokat ne számold bele!

1. kevesebb, mint egy polcnyi (kb. 0-50 db)
2. 1-2 könyvespolcnyi (max. 100 db)
3. 3-5 könyvespolcnyi (max. 300 db)
4. egy könyvszekrényre való (300-600 db)
5. több könyvszekrényre való (600-1000 db)
6. ezernél is több

Hány vérszerinti testvéred van?

1. nincs testvérem
2. 1-2
3. 3-4
4. 5 vagy annál több

Mi a vérszerinti apukád legmagasabb iskolai végzettsége?

1. Nyolc osztálynál kevesebb
2. Általános iskola
3. Szakmunkásképző
4. Érettségi
5. Főiskola
6. Egyetem
7. *Nem tudom*

Mi a vérszerinti anyukád legmagasabb iskolai végzettsége?

1. Nyolc osztálynál kevesebb
2. Általános iskola
3. Szakmunkásképző
4. Érettségi
5. Főiskola
6. Egyetem
7. *Nem tudom*

Mennyi időt fordítasz tanulásra iskola után egy hétköznapon?

1. Semennyit
2. Kevesebb mint 1 órát
3. Napi 1-2 órát
4. Naponta több mint 2 órát

Mi az a legmagasabb iskolai végzettség, amit szeretnél elérni?

1. Abbahagyni az iskolát, amilyen hamar csak lehet
2. 8 általánost elvégezni
3. Szakiskolai bizonyítványt szerezni
4. Érettségizni
5. Főiskolai diplomát szerezni
6. Egyetemi diplomát szerezni
7. *Nem tudom*

Milyen iskolán kívüli szakkörre, edzésre, korrepetálásra jársz? (többet is megjelölhetsz)

1. Sport edzésre járok (foci, kosár, úszás, stb.)
2. Művészeti szakkörre járok (zene, rajz, tánc, stb.)
3. Korrepetálásra járok (matematika, fizika, történelem, stb.)
4. Egyéb fejlesztésre járok (gyógytorna, logopédus, stb.)
5. Nyelvtanfolyamra járok
6. Nem járok iskolán kívüli szakkörökre, edzésekre.

Milyen idegen nyelvet tanulsz, tanultál? (többet is megjelölhetsz)

1. Angol
2. Német
3. Francia
4. Spanyol
5. Egyéb, éspedig _____

Van-e már középfokú nyelvvizsgád? Ha nincs, tervezel-e a közeljövőben szerezni?

1. Igen, van.
2. Nincs, de tervezem.
3. Nincs, és nem is tervezem.

Iskolaválasztásnál, pályaválasztásnál elsősorban ki az, aki segít, akihez fordulhatsz tanácsért? Ha már túl vagy rajta, ki volt az elsősorban, aki segített a döntésben?

1. Vérszerinti szüleim
2. Gyermekotthoni nevelő / Nevelőszülő
3. Osztályfőnök
4. Tanár az iskolában
5. Pályaválasztási tanácsadó
6. Egyéb, éspedig _____

2. ELSAJÁTÍTÁSI MOTIVÁCIÓ (DMQ)

Az alábbiakban különböző állításokat fogsz olvasni, amelyekről el kell döntened, hogy mennyire jellemzőek Rád. Kérjük, hogy 1-től 5-ig pontozd az állításokat, a pontok alábbi jelentései szerint!

(1. Egyáltalán nem jellemző rám / 2. Általában nem jellemző rám / 3. Néha igen, néha nem / 4. Általában jellemző rám / 5. Mindig jellemző rám)

1. Addig gyakorolok egy új dolgot, feladatot, amíg jól nem megy.	1 2 3 4 5
2. Gyorsan meg tudom oldani a feladatokat.	1 2 3 4 5
3. Ha valamit nem tudok megcsinálni, akkor könnyen feladom, abbahagyom.	1 2 3 4 5
4. Kicsit lassan értem meg a feladatokat, tanulni valót.	1 2 3 4 5
5. Jobban szeretek nehéz feladatokkal foglalkozni, mint könnyűekkel.	1 2 3 4 5
6. Szívesen beszélgetek a felnőttekkel, és megpróbálom az érdeklődésüket fenntartani.	1 2 3 4 5
7. Ha egy feladat, játék nehéz, akkor rövid időn belül abbahagyom.	1 2 3 4 5
8. Jó képességű vagyok.	1 2 3 4 5
9. Nehezen tudom csak a feladataimat jól megcsinálni.	1 2 3 4 5
10. Elvégzem az iskolai feladatokat, akkor is ha sok időbe telik.	1 2 3 4 5
11. Nagyon igyekszem a felnőttek érdeklődését felkelteni a saját dolgom iránt.	1 2 3 4 5
12. Összetett feladatok megoldásakor minden lehetőséget kipróbálok, mielőtt valami másba fognék.	1 2 3 4 5
13. Szeretek a felnőttekkel játszani, beszélgetni.	1 2 3 4 5
14. Olyan dolgokat is meg tudok már csinálni, ami az osztálytársaimnak még nehéz.	1 2 3 4 5
15. Igyekszem, hogy a felnőttek elfogadjanak, kedveljenek engem.	1 2 3 4 5
16. Annyit gyakorolok, hogy a legnehezebb feladatokat is meg tudjam oldani.	1 2 3 4 5
17. Törekszem arra, hogy jó legyek az egyéni ügyességet kívánó, versengő játékokban, mint pl. a számítógépes- és videojátékok.	1 2 3 4 5
18. Szeretek a többiekkel, barátaimmal együtt játszani, például szerepjátékokat.	1 2 3 4 5
19. Igyekszem barátságot kötni a korombeliekkel.	1 2 3 4 5
20. Hajlandó vagyok sok időt fordítani az iskolai feladatok megoldására.	1 2 3 4 5
21. Gyakran beszélgetek a velem egykorúakkal.	1 2 3 4 5
22. Akkor is megpróbálom összeállítani a képkirakó (puzzle) jellegű játékokat, ha nehezek.	1 2 3 4 5
23. Megpróbálok bekapcsolódni, ha a többiek játszanak.	1 2 3 4 5
24. Ha a felnőttek nem értenek meg, akkor inkább otthagynom őket (pl. beszélgetésben, játékban).	1 2 3 4 5
25. Zavar, ha valamit megpróbáltam, de nem sikerült.	1 2 3 4 5
26. Ha a társaimmal közösen csinálunk valamit, akkor igyekszem, hogy	1 2 3 4 5

- minél tovább lehessünk együtt.
27. Szívesen megbeszélem a dolgaimat a felnőttekkel.	1 2 3 4 5
28. Bosszant, ha nem jól csinálok valamit.	1 2 3 4 5
29. Kerülöm a kapcsolatot a korombeliekkel.	1 2 3 4 5
30. Szégyellem magam, ha olyas valamit nem sikerült megcsinálnom, amit kitartóan próbáltam.	1 2 3 4 5
31. Nagyon bosszant, ha kemény próbálkozás után sem tudok valamit megcsinálni.	1 2 3 4 5

3. Közösségi viszonyok

KORTÁRS BÁNTALMAZÁS

A következő kérdések a kortársbántalmazással kapcsolatosak.

Akkor mondjuk, hogy egy tanulót bántalmaznak, ha egy másik tanuló vagy tanulók egy csoportja durva és kellemetlen dolgokat mond neki vagy tesz vele. Az is bántalmazás, ha ismétlődően bántóan gúnyolnak, ugratnak valakit vagy szándékosan kihagyják dolgokból. Nem számít bántalmazásnak, ha két kb. egyformán erős fiatal vitatkozik, vagy verekszik, vagy ha barátságosan, játékosan ugratják egymást.

Az elmúlt néhány hónapban milyen gyakran bántalmaztak így téged az iskolában?

1. Az elmúlt hónapokban egyszer sem bántalmaztak az iskolában
2. Előfordult 1-2-szer
3. Havonta 2-3-szor
4. Kb. hetente
5. Hetente többször is

Az elmúlt néhány hónapban te milyen gyakran vettél részt tanulótársaid bántalmazásában?

1. Az elmúlt hónapokban egyszer sem vettem részt mások bántalmazásában
2. Előfordult 1-2-szer
3. Havonta 2-3-szor
4. Kb. hetente
5. Hetente többször is

Az elmúlt 12 hónapban hányszor verekedtél?

1. Egyszer sem
2. Egyszer
3. Kétszer
4. Háromszor
5. Négyyszer vagy többször

ISKOLAI KÖZÖSSÉG, KORTÁRS KAPCSOLATOK

Az alábbiakban különböző állításokat fogsz olvasni, amelyekről el kell döntened, hogy mennyire jellemzőek Rád az iskolában. Kérjük, hogy 1-től 5-ig pontozd az állításokat, a pontok alábbi jelentései szerint!

(1. Egyáltalán nem értek egyet / 2. Nem értek egyet / 3. Részben egyetértek, részben nem / 4. Egyetértek / 5. Teljesen egyetértek)

1. Tanáraim arra ösztönöznek, hogy elmondjam a véleményemet az osztályban.	1 2 3 4 5
2. Tanáraink igazságosan bánnak velünk.	1 2 3 4 5
3. Ha külön segítségre van szükségem, megkapom tőlük.	1 2 3 4 5
4. Tanáraitam érdekli, hogy milyen az egyéniségem.	1 2 3 4 5
5. Osztályom tanulói szívesen vannak együtt.	1 2 3 4 5
6. Osztálytársaim többsége kedves és segítőkész.	1 2 3 4 5
7. Osztálytársaim elfogadnak olyannak, amilyen vagyok.	1 2 3 4 5

Jelenleg hány közeli fiú vagy lány barátod van?

Fiú – Lány

1. Egy sincs
2. Egy
3. Kettő
4. Három vagy több

Milyen könnyen tudod megbeszélni a téged nagyon foglalkoztató vagy zavaró dolgokat a következő személyekkel?

legjobb baráttal

azonos nemű

ellenkező nemű barátok

1. Nagyon könnyen
2. Könnyen
3. Nehezen
4. Nagyon nehezen
5. Nincs ilyen személy vagy nem találkozom vele

Milyen gyakran beszélsz a barátaiddal telefonon, interneten (chat), küldesz nekik SMS-t, e-mailt (üzenetet)?

1. Ritkán vagy soha
2. A hét 1-2 napján
3. A hét 3-4 napján
4. A hét 5-6 napján
5. Minden nap

Általában hány olyan nap van egy héten, amikor tanítás után (délután) együtt vagy a barátaiddal?

A hét 0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 napján

Hetente általában hány estét töltesz távol az otthonodtól a barátaiddal?

0 / 1 / 2 / 3 / 4 / 5 / 6 / 7 estét

Szoktad-e magad magányosnak érezni?

1. Igen, gyakran
2. Igen, elég gyakran
3. Igen, néha
4. Nem, soha

Dönts el az alábbi állításokról, hogy mennyire igazak azok Rád!

(1. Egyáltalán nem igaz / 2. Nem nagyon igaz / 3. Valamennyire igaz / 4. Teljesen igaz.)

1. Nehezen barátkozom.	1	2	3	4
2. Sok barátom van.	1	2	3	4
3. Nehezen szoktak megkedvelni.	1	2	3	4
4. A velem egyidősek körében népszerű vagyok.	1	2	3	4
5. Úgy érzem, elfogadnak az emberek.	1	2	3	4

Nagyon szépen köszönöm, hogy kitöltötted a kérdőívet!